

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

„Metų“ anketa. Kristijonui Donelaičiui - 300

2013-01-03

ŽURNALAS: METAI

TEMA: Lietuvių literatūros klasika

AUTORIUS: Marcelijus Martinaitis, Vaidas Šeferis

DATA: 2013-01

„Metų“ anketa. Kristijonui Donelaičiui - 300

Marcelijus Martinaitis, Vaidas Šeferis

Artėja literatūros klasiko Kristijono Donelaičio jubiliejus. Poema „Metai“ yra ir mūsų grožinės literatūros pradžia, ir autentiškas žemdirbio kultūros kodas, tautos savasties paliudijimas, mūsų etninės tapatybės atskaitos taškas. Lietuvių literatūros debiutas buvo itin sėkmingas: UNESCO nutarimu 1977 m. K. Donelaičio poema įtraukta į Europos literatūros šedevrų biblioteką. Retas įvykis, kai ne tik patys kažkuo didžiuojamės, bet esame pamatomi iš šalies, įvertinami ir pasaulyje.

Rengdamiesi pasitikti šį išskirtinį mūsų kultūros įvykį, kviečiame rašytojus, kultūros žmones, skaitytojus atsakyti į „Metų“ anketos klausimus.

1. Keičiasi mūsų pasaulis, keičiasi ir literatūra. Kaip atrodo K. Donelaičio pradėta grožinės literatūros vaga šiandien, po trijų šimtų metų? Kiek ji tinka prie mūsų tikrovės ir kokie šiandien yra lietuviškumo kriterijai?

Žemė ta pati, medžiai tie patys, bet lietuvių kalba jau lyg ir kitokia?

2. K. Donelaičio reikšmė mums sustiprindavo ir politinės situacijos, dramatiškos Lietuvos istorijos aplinkybės. Ideologinės priespaudos metais K. Donelaičio balsas buvo ypač svarbus kaip lietuviškosios savasties ir kultūrinės tapatybės liudijimas. „Metų“ kalba mus saugojo nuo užmaršties ir neleido išnykti. Kiek mums padeda K. Donelaitis šiandien, kiek jis apsaugo kultūrą ir literatūrą nuo išnykimo globalinėje vartotojiškoje visuomenėje?

3. Ar šiandien galėtume tikėtis panašaus fenomeno - savo laiką pranokstančio menininko iškilimo? Jei ne, tai kokios priežastys trukdo kultūrai pasiekti kulminacinius kūrybinio veiksmo taškus? Gal meniniam talentui pasireikšti palankesnis etninis kultūros uždarumas? Gal laisvoje visuomenėje nėra

būtinybės daryti kažką ypatingo, o informaciniame pasaulyje nėra prielaidų rasti unikaliam asmenybei ir unikaliam kūrybai?

4. Ką mąstote apie tokį paradoksą: mažaraštėje tautoje atsiranda kalbos genijus, o mūsų visuotinio raštingumo visuomenėje klesti grafomanijos tvanas, pro kurį vis sunkiau prasimuša autentiškos kūrybos šaltiniai. Ar tai toks kultūros raidos dėsningumas, ar tiesiog civilizacijos nuovargio ir persisotinimo ženklai?

Marcelijus Martinaitis

Donelaitis ir jo šimtmečiai

1. Jeigu kalbame apie vagas, tai pirmoji turi būti tiesiausia, pagal kurią paskui išvedamos kitos vagos. Taip pavasariais pirmąsias vagas išvedavo artojai. Jei pirmoji vaga kreiva, tai ir artojas nekoks. Tas tiesios vagos išvedimas būdavo vadinamas biržijimu. Artojas varydavo vagą žiūrėdamas į kokį nors tolumoje matoma medį, pastatą arba į priekyje einančią savo moterį, o kartais ir vaiką. Taip ir poetas žiūri į kažkokį tolumoje esantį orientyrą, pagal jį eina į savo tikslą.

Negalime tiksliai pasakyti, kas buvo tas Kristijono Donelaičio vedlys, bet išvaryta vaga visų tiesiausia, pagal ją kitos vagos verčiamos dar ir šiandien, nors poetas nebuvo tik mažos, uždaros parapijos „būrų dainius“. Jis kažką matė tolumoje, toliau už savo Tolminkiemį. Štai sudurtinio žodžio dalys: *toli, toliau, Tolminkiemis*.

Simboliška, kad lietuvių literatūra, jos pradžia kilo *kieme, kiemuose*, kuriuose dar kalbėta lietuviškai, ta kalba, kuria ir Lietuvoje dar mažai kas rašė, skaitė, giedojo, tik dainavo savo dainas.

Kad būtų galima atsakyti į klausimą, kaip toliau verčiama K. Donelaičio pradėta vaga, reikėtų jį visai naujai perskaityti. Dar veikia į mūsų sąmonę įdiegtas kompleksas, kad tai esanti poema tik apie būrų gyvenimą, jų vargus ir rūpesčius, šiupinio valgymą, apie metų kaitos grožybes ir vargus. Tai vis dar gyvos sovietmečio interpretacijos.

O juk K. Donelaitis buvo europinio išsilavinimo žmogus, gerai pažinęs senąją literatūrą. Kaip jis galėjo hegzametru sukurti tokį sudėtingą, išraiškingą kūrinį gerai nepažinodamas antikos, ano meto didžiųjų autorių, savaip jais sekdamas tokioje nedidelėje parapijoje? Kaip galėjo atsitikti, kad jo kūrinys atpažįstame tiek klasicizmo, tiek baroko įtaką? Ir dar. Sakyčiau, kad „Metai“ Lietuvoje yra vienintelis gana sudėtingu hegzametru taip tobulai lietuviškai parašytas kūrinys. Beje, to hegzometro šiandien dažnai nemoka perskaityti ne tik mokyklose, bet net ir poezijos skaitovai.

Gal net ir turinys nėra tinkamai perskaitytas, neatsiplėšiama nuo buitinių poemos vaizdų. Kas ten vyksta? Poemos visuma sako visai ką kita, lyg tas būrų gyvenimas būtų stebimas iš viršaus, iš aukšto. Tarsi nematomas veikia to gyvenimo stebėtojas, gal autorius, gal gamta ar Dievas? Pastorius, pamokslininkas, europinės kultūros žmogus negalėjo nematyti ir nejausti, kaip ši pasaulį, jo žmones, gamtą veikia universalios galios, kurioms paklūsta visi gyviai, augalai ir jo parapijos būrai, kurie yra kažkam atsakingi.

Taip, žemė ta pati, medžiai tie patys, poemos tekstas vis tas pats, tik mes, žmonės, vis kitokie, tai ir turime perskaityti vis iš naujo.

2. Tiesiogiai jokie tekstai nieko negali apsaugoti, kol jie neįgyja tam tikro kultūrinio, istorinio reiškinių prasmės. Užsiėmusiems tik vartojimu, pramogomis ar net ir politika K. Donelaitis niekuo nepadeda ir negali padėti, jeigu jis nesuvokiamas kaip nacionalinė vertybė, kuri stiprina mūsų savigarbą, nusimanymą, kad pasaulyje nesame paskutiniai. Dažnai mums tai pasako kiti, versdami „Metus“ į savo kalbas, apie tai rašydami. Juk poema įrašyta į pasaulinių šedevrų sąrašą, šiuo kūrinio esam priimti į tautų kultūrų sandraugą.

Sunku pasakyti, kaip šiandien K. Donelaitis, jo poema mus „saugo nuo užmaršties ir neleidžia išnykti“. Beveik niekaip, nusiramimus po atgautos nepriklausomybės. Rodos, yra kitų pavojingesnių dalykų, nuo kurių reikia saugotis įstatymais, politika ir pan.

„Metai“ mums reikšmingi kaip sąmonės fenomenas, veikia tam tikras „Donelaičio kodas“, kuris tarsi dešifruojamas, kai ištinke kokie negerumai, o ypač kai kyla grėsmė prarasti savo tapatybę. Štai kodėl jis toks mums buvo svarbus sovietmečiu. O kaip jis turėtų būti svarbus šiandien, kai namų bibliotekėlėse jau seniai nematome jokio naujo „Metų“ leidimo?

Dažnas galime daug ką pasakyti apie K. Donelaitį, net padeklamuoti pirmąsias, dar mokykloje išmoktas „Pavasario linksmybių“ eilutes, bet ką nors pasakyti apie jo kūrybos apsauginį vaidmenį šiandien sunkoka. Tas jo vaidmuo sovietmečiu buvo ryškesnis, turint mintyse tai, kiek buvo išleista net reprezentacinių leidinių.

Todėl sunku kalbėti apie ypatingą poeto vietą dabartinėje sąmonėje. Nepriklausoma Lietuva to padaryti dar vis neįstengia. Lyg ir užtenka simbolio, ženkle, emblemos. Atrodo, kad K. Donelaitis yra ir be kokių nors atkuriamų išliekamųjų ženklų, jo kūrybos atnaujinimo kitu laiku, kitose kartose, vien tik šnekant apie jo visuotinę vertę.

3. Mes beveik nieko nežinome apie savo šiuolaikinę literatūrą, apie „unikalias“ asmenybes ir „unikalius“ kūrinius, jos išliekamąją vertę. Apie ją net nekalbama. Šiandien labai sunku susigaudyti šiuolaikiniame informaciniame triukšme, stipriai veikiant konkurencijai, komercijai, reklamai, pramoginei konjunktūrai tame visuotiniame turguje. Neįmanoma, kad jau šiandien būtų išrinktas ateities Donelaitis. Žymių ateities klasikų neišrenka net Nobelio premijų komitetas. Kiek šiandien galėtume išvardyti praėjusio šimtmečio laureatus? Jau minimos visai kitos pavardės ir kiti kūriniai.

Tik vieną dalyką galiu pasakyti: lietuvių literatūra yra gyvybinga, įvairi, smalsi, neretai konfliktiška, aptekusi diletantais ir grafomanais, nekenčiama ir mėgstama, uždara ir atvira įvairioms naujovėms. Ji sukuria ir tikrai sukurs ne vien dabarties kūrinius, bet ir tuos, kurie po dabartinio šurmulio bus minimi kada nors ateityje, kai bus užmiršta daug ambicingų kūrėjų ir jų išgarsintų kūrinių.

Lietuvių literatūra ėmė naudotis plačiais tarptautiniais ryšiais. Neatsirado ir negali atsirasti rašytojas kokioje nors uždaroje etnografinio kaimo erdvėje. Beveik visi praėjusių amžių kūrėjai į savo tautą, etninę aplinką grįžo iš kitų šalių ar net kalbų: Kristijonas Donelaitis, Vincas Kudirka, Jonas Basanavičius, lietuviškumą taip pat

žadino kitos kultūros, jų pažinimas.

Neįsivaizduoju kokio nors uždaro etninio kaimo rašytojo, apsisaugojusio nuo visokių negerų globalinių pagundų, neįgijusio platesnės kultūrinės ir intelektinės patirties. Jau nėra ir tokių kaimų, net ir K. Donelaičio Tolminkiemis nebuvo uždaras.

Net gyvūnai žino, kad gyvenantiems uždaroje erdvėje gresia genetinis išsigimimas, ieško sau porų toliau nuo gimtųjų vietų. Panašiai ir žmonių gyvenime. Net ir piršlybų dainose dainuojama, kaip vykstama ieškoti mergelės kur nors iš toliau. Dar ir mes jaunystėje vykdavome į tolimesnių kaimų pasišokimus, gegužines, kuriose kildavo peštynės dėl ten viliojamų panelių. Paprasti kaimo bernai intuityviai puikiai suprato apie genetinio išsigimimo grėsmę. Ir mūsų kaimai niekada nebuvo etniškai uždari, ką jau kalbėti apie literatūrą, kuri turi nuolat atsinaujinti, maišytis, kad vienaip ar kitaip išliktų ne vien savo parapijoje, bet ir pasaulyje, kuriame ryškiausiai pasisako savo kūryba, kuri ilgiau išlieka už gamtos išteklius, politines santvarkas, pinigus.

4. Apie vieną dalyką kartais smagiai pagalvoju. Štai jeigu kokiam XVI ar XVII a. vadinamasis šiuolaikinis grafomanas būtų paskelbęs savo eiliavimus, dabar apie jį būtų rašomos disertacijos, skaitomos paskaitos universitetuose. Tie, kuriuos šiandien vadiname grafomais, dažnai yra pavėlavę praeities „klasikai“.

Jie niekam nieko blogo nedaro, kaip niekam nieko blogo nedaro ir tie, kurie turi šioki tokį balsą ir dainuoja etnografiniuose ansambliuose, dainas, kurias visi moka. Taip dažnai rašomi ir eilėraščiai, kuriuos beveik visi „moka“. Kažkur radau parašyta, kad šiuo metu Lietuvoje gali būti apie penkis tūkstančius eiluojančių.

Klausiant tikriausiai turėta mintyse „modernūs“, išlūgę eiluootojai, visokie diletantai, epigonai, kada tampa nesunku kartoti tai, kas jau buvo. Visos meninės naujovės tuoj pat „suvirškinamos“.

Jūs paklausėt apie civilizacijos nuovargį, persisotinimą, poilsį. Pailsta, yra nualinami net žymiausi kūriniai. Čia kaip ir gyvūnijos pasaulyje: pailsusį, negaluojančią, sutingusį, praradusį savisaugos jausmą užpuola visokie parazitai. Taip prasideda rūšies degradacija.

Negaliu pasakyti, kad šiandien nėra asmenybių, ir žymių, tik nežinia, kaip jas atpažinti, o atpažinus – ką su jomis daryti. Kai tokie iškyla, Lietuvoje neišitenka, lyg ir per dideli jai. Savo šalyje jau negalime pasiklausti kai kurių pasaulyje garsių savo solistų, nematome spektaklių, nežinome dailininkų, apie kuriuos išgirstame būdami kur nors kitose šalyse. Net nežinome ir savo literatūros, kuri ten verčiama, apie ją rašoma. Dar niekada Vakarų šalyse nebuvo tiek verčiama. Bet tai nežinomu net kultūrinei spaudai – jokio komentaro. Juk mes beveik visai nežinom, *ką jie ten daro?*

Juk paprasčiau kapstytis namuose po savo grafomaniją, vos ne kiekvieną iškilę kūrėją, kaip konkurentą, „nusodinant“, išsityčiojant. Paskaitykite internete komentarus! Ar tai nepanašu į uždaro kiemo sindromą?

Ar nesikartoja K. Donelaičio laikai, kai jį mums grąžino vokiečiai. Panašiai mums buvo sugrąžintas Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. Vieno rusų klasikų žodžiais: mes esame tingūs ir nesmalsūs, net mažai ką norime girdėti apie save, kol kiti ko nors nepasako,

neįvertina arba nepapeikia. Kada nors reikės susigražinti jau beveik „emigravusį“ teatrą, muzikus, gal tada, kada jų jau nebus gyvų.

Juk labiausiai mes mylime ir gerbiame mirusius. Savo žymius žmones mėgstame atsikasti, juos perlaidoti garbingesnėje vietoje, nebūtinai kapinėse, bet ir istorijoje, kultūroje, mene.

Buvo atsikastas ir K. Donelaitis. O tokių asmenybių minėjimai dažnai būna panašūs į perlaidojimus: iš vieno laiko – į kitą. Štai K. Donelaitis dar kartą, bent simboliškai, bus atsikasamas – tik jau ne Tolminkiemyje, o Lietuvoje, ieškant bibliotekose ir bibliotekėlėse prieš kelis dešimtmečius išleistų, apibrizgusių, suskaiytų „Metų“.

Ar ne lengviau statyti paminklus, rengti iškilmingus minėjimus, negu skaityti ir skaitant „tatai permąnyti“?

Nieko blogo iš anksto nesakau apie būsimą minėjimą, tik bijau, kad K. Donelaičio jubiliejus nebūtų panašus į mano minėtą perlaidojimą su iškilmingomis kalbomis, prašmatniais renginiais, ir netrukus užmirštamais.

2012 12 10

Vaidas Šeferis

Vaidas Šeferis 1999 m. baigė Vilniaus universitetą, vėliau studijavo slavistiką Vienos universiteto doktorantūroje. Nuo 2003 m. dirba lietuvių kalbos dėstytoju Brno Masaryko universitete (Slovakija).

1. Viena vertus, Kristijono Donelaičio pradėta literatūros vaga tebelieka derlinga iki šiol. Nes kaip tik nuo K. Donelaičio prasideda literatūrinė mūsų kultūros gyvybė, kurios formos ima vis aiškiau tolti nuo teologinių, teisinių tekstų ir – svarbiausia – nuo tautosakos. Neteisinga išsigalėjusi nuomonė, kad K. Donelaitis – tai savotiška aukštesnė folkloro forma, „pagerinta“ liaudies poezija. K. Donelaitis – pirmasis mūsų rašytojas intelektualas, sąmoningai naudojėsis lietuvių kalbos resursais ir sukūręs aukščiausios kokybės mokslingą poeziją. Gal kiek provokuoju, bet „Metai“ – tai ne baudžiauninkams skirtas poetinis ciklas. Jį adekvačiai tegali suprasti tik tas, kas išmano antikinę poeziją, Švietimo epochos žanrinę specifiką ir liuteroniškąją teologiją. Tad šiandieniniai rašytojai turėtų nešiotis K. Donelaičio portretą piniginiėje – jis buvo pirmasis tikras lietuvių poetas, pirmasis talentas, kuriam pavyko pajusti lietuvių poetinio žodžio gelmę, pirmasis mūzos palytėtasis, kurio tariami žodžiai įgavo savo gyvybę, nebepakludami racionaliai intelekto valiai.

Kita vertus, K. Donelaitis labai toli nuo mūsų. Jo „Metai“ – veikiau užuovėja nuo lėkštos šiandienos ir pragmatizmo negu entuziazmo šaltinis. Mes skubam, K. Donelaitis – ne. Mes ieškom aiškaus turinio, o K. Donelaičiui fabula beveik nerūpi. Mes vis norim naujovių, norim keistis – o K. Donelaičio pasaulyje šie dalykai – tai šėtono apraiškos. Manau, kad K. Donelaitis nenorėtų gyventi mūsų laikais, o prisikėlęs veikiausiai atsidustų kartu su Bohumilu Hrabalu: ech, palikuonys kvaili, pikti ir nedorėliai... Man atrodo, kad jo poezija yra gyvybinga kaip tam tikra alternatyva šiandienai, savotiškas „undergroundas“. Kol turime jį, turime ir vilties.

2. Ir vėl norėtusi grįžti prie K. Donelaičio kaip prie užuovėjos, priebėgos nuo globalios vartotojiškos kultūros. Jo kalbos visai kitas ritmas, jo žodžių – kitoks skambesys. Tai geras vaistas nuo visų rūšių marazmo – ar sovietinio, ar šiandieninio vartotojiško. Autentika, paprastume glūdintis genialumas ir – svarbiausia – dvasinės vertikalės matmuo: kai visa tai pamirštame, K. Donelaitis mums šiuos dalykus gali priminti.

Bet kažin ar K. Donelaitis gali ką nors apsaugoti. Jo žodžiai gali išvaduoti valandai kitai iš kasdienybės, leisti atsikvėpti nuo triukšmo ir skubos, jo hegzametrai primena, kad vis dar esama tylos, susikaupimo, rimties, pareigingumo ir dievobaimingumo. Bet kovos su vartotojiška civilizacija kovoja ir laimimos ne „Metais“. Tai mūsų vidinės savasties erdvė, mūsų mūšiai su savimi. K. Donelaitis buvo vidujai tvirtas žmogus, nelengvai išmušamas iš vėžių. Todėl ir jo poezija tokia pat tvirta, aiški, žinanti, ko nori. Bet pirmiau turi susiformuoti dvasia, o tik paskui jos diktuojami žodžiai atspėja amžinybę. Atvirksčiai šis procesas neveikia. Nepatinka vartoti? Nevartokit! Tam nebūtina mokytis „Metų“ atmintinai.

3. Manau, kad savo laiką pranokstančio menininko iškilimo net nereikia tikėtis – aukščiausios kokybės dvasinių fenomenų yra jau dabar, tik jie nebūtinai literatūrinio pobūdžio. Prie tokių fenomenų galėtume priskirti Jono Meko (ar apskritai Fluxus) kūrybą ir Eimunto Nekrošiaus spektaklius (juk jis statė ir „Metus“). Ir apskritai nesu linkęs pritarti pesimistinėms nuotaikoms: netiesa, kad kūrybinių kulminacijų nesama. Tiesiog meno pasaulis labai platus, jame vyksta daug dalykų, tad gilūs ir įdomūs reiškiniai paskęsta kultūrinio konteksto triukšme. Bet tai – ne gelmės trūkumas, tai – tik atrankos klausimas. Dairykitės ir rasite. Belskitės, ir bus atidaryta.

Pavojinga ilgėtis laikų, kai viena knyga, vienas spektaklis ar vienas filmas užgoždavo visą realybę, tapdavo „dideliu reiškiniu“. Tai totalitarinės, nelaisvos kultūros parametrai – kai tuštumoje išgirsti prasmingą žodį ir tau užgniaužia kvapą. Venkime „visuotinių įvykių“. Renkuosi laisvos visuomenės triukšmą ir gaudesį. K. Donelaitis puikiai dera prie „Lipnių maharadžos pirštų“, esu tikras, kad tie pankai jį skaitė.

4. Kas nori rašyti – terašo. Kas nori skaityti – teskaito. Nemanau, kad tai pervargimo ženklai. Grafomanija – lakmuso popierėlis, kuris rodo, kad valstybė ir kultūra dar pakankamai gyvybingos. Neįsivaizduoju kultūros, produkuojančios vien aukščiausios prabos autentiką. Literatūra tarpsta pati iš savęs, jos turi būti daug ir įvairios – ir prastos, ir geresnės. Grafomanija – tai literatūrinė trąša ir – svarbiausia – literatūrinės laisvės ženklas. Jau tiek kartų buvo drausta rašyti viena ar kita, negi norėtume bandyti dar kartą? Visada buvo ir bus grafomanų. O autentiškas žodis visada bus užgožiamas turgavietės riksmų. Taip buvo jau Kristaus Judėjoje. Taip buvo ir K. Donelaičio laikais. Bet visuotinai skambanti „autentika“, ant rankų nešiojami poetai ir šimtą tūkstantiniais tiražais perkamos knygos – tai politinio konteksto deformacijos, primetamos ramiai literatūros tėkmei.

Daug žmonių nemoka atsirinkti, kas gera, o kas – ne. Niekada nemokėjo. Ir turbūt niekada neišmoks. Poetai dėl to liūdi ir ilgisi supratimo. Bet juk yra keli suprantantys, yra būrelis ištikimųjų. Ar to negana?

Taip ant svieto jau, kaip mums šventas praneša raštas,

Vis pulkelis miels viernujų buvo mažesnis,
Kaip ans durnas pulks nelabųjų irgi bedievių.
Bet dar ir toliaus taip bus, kad sviets pasidūkins
Ir apjeks, visai velniop rėžtu besisukdams.

Ak lietuvninkai, širdingi mano broleliai!
Ben nesilyginkim akliems šio svieto bedieviams
Ir n'atbokim, kad į mus žiūrėdami bloznai
Šypsos ir glūpus štukius pramanydami juokias.
(„Rudens gėrybės“ 856-888)